

CIRKEV A SOCIÁLNA PROBLEMATIKA

(K niektorým prácam o sociálnom učení katolíckej cirkvi)

Sociálna problematika zaberá veľmi dôležité miesto v dnešnom svete. Jej dôležitosť podčiarkuje zásadný sociálny zlom, ktorým ľudstvo prechádza v súčasnom prechodnom období od kapitalizmu k socializmu. Tým je určená zvýšená úloha sociálno-politických teórií v boji ideí dneška. V roli jedného z najväčších oponentov vedeckého socializmu vystupuje katolícke sociálne učenie. Je potešiteľné, že sa objavujú z pera marxistických publicistov súbornejšie práce o sociálnom učení cirkvi, ktoré si vytyčujú serióznejšie ciele. Je to významné aj z toho dôvodu, že v marxistickej publicistike z tejto oblasti sa udomácnilo mnoho povrchných názorov. Netreba zdôrazňovať, že sú problematické výsledky takého ideologického boja, ktorý si povedla slabých stránok protivníka nevšima a neberie vážne ani jeho silné alebo relatívne silné stránky.

Roku 1964 vyšla v Moskve publikácia L. N. Velikoviča pod názvom *Cirkev a sociálne problémy súčasnosti* (Nauka, strán 220). Žiaľ, je ešte silne poznačená nedostatkami, ktoré boli v období kultu také charakteristické pre podobné práce. Koncepcia je jednoduchá, až zjednodušená: buržoázia dnes intenzívne využíva ako ideologickú oporu cirkev a náboženstvo, „túto zbraň stredoveku“ (str. 7), na zachovanie rúcajúceho sa kapitalistického zriadenia. Pretože tradičný antikomunizmus stráca na pôsobivosti, cirkev začína používať nový jazyk, uchyluje sa k rôznym manévrom, aby si zachovala vplyv na masu. Proti silám pokroku stojí tak reakčný zväzok buržoázie a cirkvi. Na dôkaz toho autor uvádza množstvo konkrétneho materiálu. Zjednodušenie vidíme v tom, že táto pravda je v základnom smere už taká zrejmalá, že ju netreba dokazovať jej skloňovaním vo všetkých pádoch. Prečo buržoázia môže v takom rozsahu využívať náboženstvo a klerikalizmus, pomocou akých mechanizmov to robí, ako pracujú, aké dosahujú výsledky, aké sú reálne vzťahy medzi buržoáziou a cirkvou, aká je vnútorná diferenciacia na oboch póloch pôsobiacich činiteľov, akými spôsobmi možno účinne paralyzovať toto spojenie úsilia buržoázie a cirkvi atď. atď.? To sú len niektoré problémy teoretického i praktického významu, ktoré sa žiada vyjasniť, ale ktoré sám prístup k téme, zvolený v spomínanej publikácii, vytláča z poľa pozornosti.

V tých častiach, v ktorých autor opisuje antikomunizmus, akcentuje svoju kritiku na vulgárny antikomunizmus cirkvi, ktorý síce bol a je bohato zastúpený, ale od ktorého sa v posledných rokoch oficiálne cirkevné kruhy čiastočne distancujú a zároveň prejavujú určitú snahu brať marxizmus vážne, skúmať — v ich terminológii — pozitívne aspekty marxizmu. V publikácii zvolený prístup oslabuje účinnosť kritiky, keďže sa pokúša vážne sa zaoberať neserióznymi výpadmi proti marxizmu a komunistickému hnutiu. Autor sa neusiluje hlbšie objasniť vzťah cirkvi k sociálnym problémom súčasnosti a aj závažné nové tendencie vo vzťahu cirkvi, napr. k vojne a mieru, k národnooslobodzovacím revolúciám, viacej opisuje, než rozoberá a pri poukazovaní na ich príčiny a súvislosti so spoločenským dianím obmedzuje sa na všeobecné konštatovania.

Príspevkom k prekonaniu zjednodušovania katolíckych sociálnych teórií je český

preklad knihy francúzskeho marxistického publicistu J. Kanapu *Sociální učení církve* (NPL, Praha 1964, strán 367). Kanapa podáva kompaktnější pohľad na sociálne učenie cirkvi vo svetle marxistickej kritiky a koncentruje svoju pozornosť na rozbor jednotlivých sociálnych kategórií, ako je vlastníctvo, triedy, štát, rodina, osobnosť atď. Pred vyslovením niekoľkých poznámok k práci a problematike chceme upozorniť na hranice, ktoré si autor stanovil, predierajúc sa rozsiahlosťou a komplikovanosťou problematiky: Predovšetkým ide o prácu populárnu a autor úmyselne obchádza tradíciu, z ktorej katolíckej teórie spoločnosti vychádzajú, politický postoj cirkvi atď.

V úvodnej časti Kanapa sa pozastavuje pri celkovom postavení cirkvi v modernom svete. Charakteristickým preň je kríza náboženstva a cirkvi. Vo vyspelých kapitalistických krajinách pracujúce masy, zvlášť proletariát, stávajú sa neveriacimi. Predstava o tomto procese zostáva však neúplná, ak sa neberie do úvahy aj jeho druhá stránka, že zároveň s krízou religiozity, najmä s krízou tradičných foriem religiozity a tradičného spôsobu kontaktov cirkvi s veriacimi, narastá význam klerikalizmu v buržoáznej spoločnosti. Klerikálne strany a rôzne iné klerikálne a klerikálmi ovplyvňované organizácie sú dnes najdôležitejším prostriedkom získavania masovej podpory buržoáznych režimov v celom rade kapitalistických krajín.

V krátkom prehľade vývoja sociálnej náuky cirkvi sa samočinne núka námietka proti hodnoteniu „nového vývoja“. Nemôžeme súhlasiť s tvrdením, že posledné sociálne encykliky Jána XXIII., že *aggiornamento* sa „nijako nedotýka vlastného sociálneho učenia cirkvi“ (str. 34). V encyklikách Jána XXIII. objavujú sa nové momenty, napr. problém rozvojových krajín, vedeckotechnickej revolúcie, ale objavujú sa nové prvky aj v tradičných riešeniach, napr. jednoznačnejšie sa dopúšťa kontrola súkromného vlastníctva a tzv. verejné vlastníctvo v záujme všeobecného blaha, nalieha sa na modernizáciu kapitalizmu atď. V ďalšom texte autor už nie je taký kategorický (napr. str. 237).

Pred rozborom jednotlivých sociálnych kategórií priamo by sa žiadalo podať celkovú sociálno-politickú koncepciu cirkvi, z ktorej teoretické riešenie čiastkových problémov potom logicky vyplýva. Je to dôležitý predpoklad aj pre pochopenie praktickej činnosti cirkvi v sociálnej oblasti. Autor tak nerobí, domnievame sa, že na škodu vecí. Poznámky o prirodzenom práve nemôžu byť náhradou. Boh ako posledná inštancia, z ktorého v náboženských učeniach všetko vychádza a ku ktorému všetko speje, je všeobecne vytláčaný z konkrétneho historického diania. Pre cirkvi je nebezpečné pliesť ho do zložitosti a protirečivosti bezprostredného ľudského života a spoločenských vzťahov. V protestantskej, tzv. dialektickej teológii rieši sa to tézou o absolútnej diskontinuite medzi bohom a človekom. Katolícke riešenie pri netradičných smeroch (zvlášť Teilhard de Chardin) kloní sa skôr k určitému druhu deizmu. Ak ukážeme, že sociálne učenie cirkvi teoreticky je deduktívnym pokračovaním teológie aplikovanej na spoločnosť, ešte veľmi málo odhalíme z jeho skutočného charakteru. Jeho určitá životnosť a sila spočíva v mystifikácii reálnych procesov, avšak sama mystifikácia sa zakladá na poznaní zákonitých spoločenských tendencií a na ich využívaní. Dôležité je postihnúť práve podstatu a charakter teoretického zvládnutia historického vývoja katolíckymi ideológmi a potom praktickopolitickú stránku vecí, realitu aplikácie záverov v spoločenskom dianí, ktorá je dielom klerikálnych inštitúcií.

Jednou z kľúčových otázok skúmania sociálnych teórií cirkvi je vyjasnenie vzťahu medzi cirkvou a buržoáziou, resp. vzťahu cirkvi ku kapitalizmu. Kanapa správne upozorňuje, že neexistuje nijaké tajné spojenie medzi cirkvou a buržoáziou, že sú teraz spojené prirodzene. V propagandistickej praxi sa často štrili podobné predstavy. Pravda, ani teraz, ani nikdy predtým neexistoval naprostý súlad medzi buržoáziou a cirkvou. Vystihnutie vzájomnej špecifičnosti ich záujmov približuje pochopenie tohto vzťahu.

Najčastejšie sa argumentuje súkromným vlastníctvom: cirkev je za zachovanie súkromného vlastníctva, teda je za kapitalizmus. Táza všeobecne správna, ale len v takejto forme nevedie k prenikavejšej diferenciacii.

Podľa sociálneho učenia cirkvi vlastníctvo je druhovým znakom človeka, je to, čo ho odlišuje od zvierata. Pretože existuje ontologické prvenstvo jedincov voči spoločnosti, vlastníctvo ako vzťah človeka k prírode je tak právom súkromným. Nesprávnosť tézy je očividná; nás však teraz zaujíma postup v myšlienkovvej stavbe.

Rušenie súkromného vlastníctva nie je nijakou historickou výsadou proletariátu. Likvidáciu súkromného vlastníctva začala buržoázia. Kapitalistický spôsob výroby mohol zvíťaziť len tak, že zbavil vlastníctva veľkú časť spoločnosti. Známe sú slová K. Marxa: keď proletariát požaduje negáciu súkromného vlastníctva, povyšuje na princíp spoločnosti len to, čo spoločnosť určila za jeho princíp, čo je už v proletariáte stelesnené bez jeho prispenia ako negatívny výsledok spoločnosti.

Bola to teda buržoázia, ktorá sa prvá dostala do konfliktu s názormi cirkvi nielen ideovo, ale aj v politickom boji. Katolíckym spoločenským ideálom bol feudalizmus. Cirkev sa celou svojou váhou zasadzovala proti vznikajúcemu kapitalizmu. Aj novodobý spoločenský projekt cirkvi, ktorého zrod sa datuje z konca 19. storočia, bol namierený proti liberalistickým tendenciám kapitalizmu a len potom proti socialistickému hnutiu. Za hlavnú príčinu spoločenského zla, teda aj revolúcií, proletariátu, socialistického učenia, bol pokladaný liberalizmus. Teda liberalizmus je príčinou, socialistické hnutie je následkom. Pre likvidáciu následku, o ktorú cirkvi predovšetkým išlo, javilo sa nevyhnutným odstrániť príčinu. (Robert Neuschl, *Křestanská sociologie*, Brno 1898 diel I; z roku 1900 diel II). Tu niekde treba hľadať korene kritiky kapitalizmu, ktorá nie je ojedinelým javom u katolíckych ideológov, a nie v akejsi primitívnej demagógii, zahrávajúcej si s náladami más, i keď, samozrejme, ani tú nemožno úplne vylúčiť. V období svojho vzniku katolícka koncepcia spoločenského usporiadania na princípoch analogických feudalizmu bola myslená ako alternatíva liberalistického kapitalizmu, ktorý splodil proletariát, robotnícke hnutie i so všetkými dôsledkami. Bolo to, pravda, nebezpečenstvo hroziace triednemu systému zo strany socialistického hnutia, ktoré podnietilo cirkev k vypracovaniu tejto koncepcie a k jej presadzovaniu, a preto mala tiež charakter alternatívny socialistického riešenia sociálnych problémov.

Postupne toto zameranie úplne prevládlo, pravda, spolu so zmenou kapitalizmu v monopolistický, s narastaním významu socializmu a komunizmu. Dnes, keď existuje socialistický svetový systém, katolícky projekt bez akejkoľvek pochybnosti vystupuje ako alternatíva socializmu. Predpokladá však stále určité korektúry kapitalizmu, ktoré sa, samozrejme, netýkajú jeho podstaty ako vykorisťovateľského, triedneho systému, ale korešpondujú so všeobecnou požiadavkou doby: prekonať staré spoločenské zriadenie — a to je jeden zo zdrojov jeho istej príťažlivosti a účinnosti.

Od porážky feudalizmu a nastolenia kapitalizmu významnou zložkou sociálnych požiadaviek cirkvi bola požiadavka nastolenia nového sociálneho poriadku. Teda formálne nevyznievala ako obhajoba kapitalizmu, hoci vo vzťahu k socialistickému hnutiu cirkev prejavovala svoj zásadný odpor a nekompromisne sa stavala za zachovanie triedneho vykorisťovateľského zriadenia, ktoré v daných historických podmienkach nemohlo byť iné ako kapitalistické, pravda, zreformované podľa predstáv katolíckych ideológov tak, aby boli eliminované tie jeho stránky, ktoré mu pripravujú zánik. „Nastolíť spoločenský poriadok, ktorý... bude zjednocovať všetkých ľudí vo vzájomných vzťahoch plných súladu a vo zväzkoch bratského priateľstva“ (str. 143) — taká je hlavná požiadavka katolíckeho sociálneho učenia.

Vedecký socializmus bol proletárskou reakciou na kapitalistický systém, katolícke

sociálne učenie — aristokratickou. V kritike liberatistického kapitalizmu možno nájsť spoločné prvky, spoločný je dôraz na dôstojnosť ľudskej osobnosti, na jej práva, podobné je všeobecné chápanie funkcie štátu ako pomocnej, druhotnej voči osobnosti atď. Obe smerovali k určitému prekonaniu liberalistického kapitalizmu. Katolícka koncepcia nepredpokladá opravdivé prekonanie tried, triednych antagonizmov, triedneho boja, ako je to v prípade vedeckého socializmu, ale také, ktoré by vylučovalo krajné dôsledky týchto javov, ktoré by realizovalo opatrenia vytvárajúce živnú pôdu pre mystifikáciu skutočnosti. Bolo by vlastne prekonaním nie reálnym, ale iluzórnym predovšetkým vo vedomí vykorisťovaných tried. Nešlo a nejde o zbožné želanie, o spoliehanie sa na dobrú vôľu veriacich, ale o úsilie vytvoriť podmienky, ktoré by fixovali kapituláciu utlačovaných.

Vzťah katolíckej cirkvi a buržoázie nie je taký jednoduchý, ako by sa na prvý pohľad zdalo. Cirkev sa s kapitalizmom v tom zmysle, ako sme to naznačili, nikdy nestotožnila. Síce niekoľko desaťročí neskôr ako marxizmus, ale predsa len dosť trefne odhalila jeho slabosti, negatívne stránky, ktoré ho vedú k zániku. Nabádala k ich eliminovaniu, predkladala svoje návrhy, pravdaže, a to je podstatné, v záujme zachovania vykorisťovania.

Nechceme brať rad-radom jednotlivé problémy katolíckeho sociálneho učenia, ako ich Kanapa rozoberá. Zamyslíme sa nad tendenciou, ktorá je snáď vedúca v ňom a ktorá z týchto rozborov vyplýva. Je to idealizácia triednej spoločnosti, najmä feudalizmu. Každý systém triedneho spoločenského usporiadania háji predovšetkým triedne záujmy vládnúcich tried. Zároveň je nositeľom historičnosti, je zákonite podmienený. Triedne spoločenské formácie, známe z dejín, boli zákonitým stupienkom vo vývojovom slede ľudstva. Tým, že uspokojovali určité triedne záujmy, uspokojovali súčasne celospoločenské, všeobecné ľudské záujmy, plnili požiadavky historického vývoja. Táto ich funkcia bola hlavnou, ona vlastne zdôvodňovala ich existenciu.

Katolícke sociálne učenie vychádza z tejto druhej funkcie triedneho spoločenského zriadenia, idealizuje a absolutizuje ju. Historická opodstatnenosť, ale zároveň historická ohraničenosť vykorisťovania je vydávaná za ľudskú prirodzenosť, vymedzenú existenciou spoločnosti. Všeobecné ľudské záujmy vystupujú v ňom do popredia, avšak vyznievajú abstraktne moralisticky ako mystifikácia človeka a spoločnosti, lebo ich rešpektovanie a zabezpečovanie nie je dávané do reálnej závislosti od konkrétnej spoločenskej situácie, od reálnych zákonitostí triednych vzťahov v triednej spoločnosti. Preto cirkev nemôže byť ich realizátorom, ba práve naopak, i keby sme vynechali subjektívnu stránku, objektívne je na strane vykorisťovateľov. Avšak jednoduchým veriacim sa môže javiť toto stanovisko ako pochopiteľné, samozrejmé, a preto prijateľné, ako nič, čo zodpovedá „zdravému“ rozumu.

V dobe, keď v záplave vyostrených triednych zápasov sa zdá, akoby sa v nich utápali všeobecné ľudské záujmy, katolícke stanovisko sa, prirodzene, javí ako vyložené abstraktne, ako číra demagógia. Keď sa však prechod k beztriednej spoločnosti začal uskutočňovať v značnej časti sveta, keď vývoj socialistických krajín budú určovať stále vo väčšej miere socializmu vlastné zákonitosti a menej ohľady na kapitalistickú minulosť a existujúci kapitalistický svet, keď dochádza k zblížovaniu národov, či už v dôsledku pčužívania moderných komunikačných prostriedkov, v dôsledku hrozby atómovej smrti, alebo iných príčin, katolicizmus i s jeho sociálnou náukou v širokom zmysle získava určitý priestor a šance pre pôsobenie v kapitalistickom svete, a to vďaka svojej zdanlivej nadriednosti, všeludskosti, univerzálnosti, a tým aj určitej alternatívnosti voči vedeckému socializmu.

Aktivizácia, pokusy o ofenzívny nástup týmto smerom je najzávažnejším a hádam aj najnebezpečnejším momentom vatikánskej politiky a ideológie v súčasnosti. Úspešne

čeliť katolíckej cirkvi možno rozvíjaním myšlienok socialistického humanizmu a najmä ich uplatňovaním v živote našej spoločnosti. Je to dôležité aj z toho dôvodu, že perspektívne ďalší vývoj názorov a postojov cirkvi, ak si bude chcieť zachovať svoj vplyv, môže ísť jedine po tejto ceste, po ceste zdôrazňovania svojej hodnoty pre človeka a pre ľudstvo, zdôrazňovania všeobecnej platnosti svojho učenia, svojej univerzálnosti, stávajú sa do pozície ochrancu všeludských záujmov. Inej cesty k zahaloванию triedneho stanoviska niet. Práve takýmto postojom môže cirkev najúčinnejšie pôsobiť v prospech buržoázie.

Vedúce cirkevné kruhy sa ani tak neboja našej bežnej propagandy, nášho odhalovania reakčnej úlohy Vatikánu, ako sa boja úspechov našej praktickej každodennej činnosti pri výstavbe socialistickej spoločnosti, demokratizácie a humanizácie v živote socialistickej spoločnosti. To sú nakoniec najpádnejšie argumenty proti katolíckym, buržoáznym, či sociálno-demokratickým názorom.

Úspešná kritika sociálneho učenia cirkvi sa musí dotýkať celého myšlienkového systému, počínajúc východiskami, musí sa vyznačovať filozofickou hĺbkou. Len tak sa dá vyhnúť povrchným súdom. Kanapa je náchylný vidieť napr. v tvrdení, že jediným riešením sociálnej otázky je mravné riešenie, v kritike „zlorádov“ kapitalizmu a vysvetľovaní ich jestvovania vôľou, správaním, činnosťou jednotlivcov iba demagógiu a bezprostredný záujem cirkvi. Toto stanovisko vyplýva však aj z logickej dôslednosti učenia. Ak sa považuje spoločnosť za jedinú, zásadne nemennú (menia sa len formy), bohom danú aj so zriadením v podstate správnym a spravodlivým, potom za spoločenské zlo treba viniť niečo iné ako systém spoločenský, a to ľudí. Teda jeho príčina je v ľuďoch, a tak aj prostriedky proti nemu treba hľadať v oblasti morálky.

V sociálnom učení cirkvi význačné miesto zaujíma „miera“, „medze“, „hranice“, ktoré majú vystríhať pred krajnosťami. Už len taký základný vzťah: jednotlivec — spoločnosť predpokladá neprehľadné množstvo „medzí“ vo všetkých oblastiach života: pokiaľ siahia sloboda jednotlivca, kam až právomoc spoločnosti, reprezentovaná napr. štátom atď. Cirkev pri ich určovaní odkazuje zväčša na morálne kritériá a seba pokladá, ako ochrancu morálky, za právoplatného rozhodcu v praktickom riešení, ktoré nemôže byť pevne viazané na nijakú schému. V triednej spoločnosti takéto stanovisko v najlepšom prípade je spoločenskou utópiou. V rozvinutej beztriednej spoločnosti zaiste mnohé funkcie náboženstva v stredoveku, resp. politiky za kapitalizmu v regulácii medziludských vzťahov prevezme morálka. Sociálne učenie cirkvi svojou podstatou je nevedecké, funkciu reakčné. Moralizujúcim charakterom učenia hierarchia zastiera svoje triedne buržoázne stanovisko a vo vzťahu k masám veriacich zastiera pravé príčiny vykorisťovania, triedneho útlaku a ovplyvňuje tým ich vedomie a konanie.

V prípade kresťanských mäs však nemusí tomu byť absolútne tak. V poslednom období zvlášť talianski a alžírski komunisti dôsledne študovali fungovanie náboženského vedomia mäs a názory klasikov marxizmu na náboženstvo. Znovu vynášajú zo zabudnutia Marxovu myšlienku, že náboženstvo je nielen útechou, ilúziou mäs, ópiom ľudu, ale zároveň výrazom odporu, protestu proti útlaku. Masy veriacich vychádzajú vo svojej viere v lepší posmrtný život z odsúdenia nerestí tunajšieho života. Už sama túžba po lepšom živote im približuje stanovisko komunistov. V náboženstve, aj v niektorých momentoch sociálneho učenia cirkvi, môžu masy nájsť podnety pre boj proti kapitalizmu, pre správny postoj k dôležitým otázkam života, ako je spoločenská spravodlivosť, vojna atď., môžu dať proklamovaným v ňom hodnotám obsah zodpovedajúci záujmom pracujúcich.

V polemike so sociálnymi teóriami cirkvi Kanapa argumentuje teoretickými závermi klasikov marxizmu, ale aj konfrontáciou so sociálnymi pomermi v kapitalistických a socialistickej krajinách. Porovnania niekedy vyznievajú v tom zmysle, akoby socializ-

mus už na terajšom historickom stupni takmer všetko vyriešil, čo pôsobí ako vždy v podobne vedenej polemike neživotne, povrchno. Opravdivá príťažlivosť socializmu je práve v tom, čo už skutočne pre ľudstvo vykonal. V tejto súvislosti vzniká otázka vzťahu ku kritike vedeckého socializmu ako teórie i praxe zo strany jeho ideových odporcov, zahrňujúc do toho aj katolíckych. V histórii niet obdoby, aby sa toľko vulgárnych tvrdení, ohováračiek, lží organizovane a premyslene širilo o nejakom inom hnutí ako o socialistickom. Dnešný bojovný antikomunizmus je vrcholom tejto žľče nenávisť a stupidnosti. Avšak v mori protisocialistických výpadov sa nájdú, obrazne povedané, kvapky vecnej kritiky socializmu. V podmienkach prekonávania stavu, keď sa zanedbával sociálny výskum socialistickej spoločnosti, keď sa zaznávali vedy o spoločnosti, najmä sociológia a sociálna psychológia, uvážlivý pomer k tejto kritike môže byť užitočný a podnetný.

Nemôžeme sa stotožniť so závermi autora o hlavnej charakteristike sociálneho učenia cirkvi ako úplne bezobsažného, akoby to bol len pozostatok stredovekého chápania sveta, „len nostalgia jej starého sna“ (str. 287), hoci prispôbeného súčasnej spoločnosti. V takom prípade nemalo by zmyslu seriózne sa ním zapodievať, zostala by nevysvetliteľná istá jeho pôsobivosť. Skúmanie treba predovšetkým zacieliť na jeho relatívne silné stránky, na to, čím sa mu darí preniknúť do vedomia, na to, v čom je jeho skutočné nebezpečenstvo. Názor, že sociálne učenie cirkvi „neodráža totiž už spoločnosť, hoci aj v skreslenej podobe, ale sníva o nej“ (str. 295), nezodpovedá celkom pravde a súčasne sťažuje výskum a hodnotenie problematiky.

Snažili sme sa vyjadriť myšlienky, ktoré sa nám vynárali pri čítaní Kanapovej knihy. Zámerne sme akcentovali tie stránky, ktoré sa nám zdali dôležité, ale nepovšimnuté, lebo málo povšimnuté v práci samej, ale aj v bežnej našej propagande. Nemá to byť znížovanie hodnoty Kanapovej publikácie, ktorá prináša mnoho užitočného, nadhadzuje veľa problémov, i keď nie vždy do hĺbky skúmaných, čo ovplyvnilo zaiste aj chápanie práce ako populárnej.

*

Veľmi podnetná pre skúmanie sociálno-politických teórií cirkvi je kandidátska dizertačná práca Vítězslava Gardavského, obhájená roku 1964 (V. Gardavský, *Katolicizmus a Nemecko*, Vojenská akademie A. Zápotockého, Brno 1964). V poznámkach ku Kanapovej publikácii sme vychádzali zo základných myšlienok tejto práce. Gardavského práca nebola dosiaľ publikovaná, nechceme sa zatiaľ k nej vyjadrovať ani ako k celku, ani k parciálnym problémom; ide nám o demonštrovanie základných výsledkov, ku ktorým Gardavský dospel. Svoje úsilie, ktoré skutočne možno nazvať úsilím, vzhľadom na teoreticky dôkladnú a hlbokú prepracovanosť rozsiahleho a rôznorodého materiálu, zamerával v podstate troma smermi. Išlo mu o:

1. vyjasnenie historického miesta katolicizmu v súčasnej epoche;
2. rozbor sociálno-politickej koncepcie katolíckej cirkvi, tzv. nového projektu, v jeho všeobecnej teoretickej rovine, ktorý bol v zásade vypracovaný a formulovaný v období pontifikátu Leva XIII;
3. aplikáciu týchto všeobecných teórií v konkrétnych podmienkach vývoja povojnového západného Nemecka, ktoré je v katolíckych kruhoch považované za relatívne úspešný pokus uplatnenia katolíckych sociálno-politických zásad.

Podstatu Gardavského hypotézy o historickom mieste katolicizmu v súčasnej epoche možno zhrnúť asi takto: Objektívna tendencia moderných dejín ku komunizmu ženie i reakčnú imperialistickú buržoáziu. V jej triednej a mocenskej sfére však nemôže byť tento objektívny zovšeobecňovací proces, reflexovaný vo svojom pravom dejinnom význame. Akú má potom podobu?

„V najhlbších a najprenikavejších buržoázných reflexoch súčasnej epochy — a katolícky reflex medzi ne nesporne patrí — sa stretávame s myšlienkou nutnosti novej spoločenskej syntézy. Fakt stále sa prehľbujúcej všeobecnej krízy kapitalizmu sa v nej javí ako fakt univerzálnej krízy sveta. Komunizmus, národnooslobodzovacie hnutie, nebezpečenstvo vyhladenia ľudstva v termonukleárnej vojne, nebezpečenstvo zotročenia človeka modernou technikou — to všetko sa v tomto pohľade objavuje ako osudný dôsledok koniec koncov jedinej príčiny: buržoáznej atomizácie tých spoločenských pomerov, v ktorých mal každý svoje „prirodzene“ dané miesta, svoj „stav“; triednoegoistickej uzurpácie súkromného vlastníctva ako prirodzeného práva; rozbitie „beztriednych“ pomerov stavovskej spoločnosti.

Prekonať buržoáznu revolúciu znamená v kontexte týchto úvah prekonať i proletársku revolúciu: vytvorí takú univerzálnu štruktúru moci a autority, v ktorej by súkromné vlastníctvo bolo všeobecne uznané ako prirodzené, druhové určenie človeka, takže prvým historickým spoločenským určením by sa stalo jeho funkčné miesto v prirodzenom poriadku súkromného vlastníctva. Celý problém vytvorenia „nového spoločenstva“ spočíva potom v uskutočnení takého politického zriadenia, ktoré by sa nejavilo ako politické, t. j. triedne, ale všeludské a ktoré by sa, hoci postupne a v boji s opačnými snahami, stávalo všeobecným životom ľudu.

Je to mystifikácia, ale obsahuje racionálne jadro, ktoré je zdanlivo v súlade s objektívnou tendenciou dejín k ekonomicky zabezpečenej beztriednej spoločnosti.

Sú teda objektívne príčiny, ktoré spôsobujú, že s tým, ako sa prehľbuje všeobecná kríza kapitalizmu, je stále jednoznačnejšie výraznejšie preferovaná v rámci imperialistickej ideológie katolícka koncepcia.

Nedeje sa tak len z pragmatických dôvodov, len preto, že iné veľkiburžoázne pokusy nemali úspech. Je to priznanie, že buržoázia ako trieda nemá „netriednu“ koncepciu, ktorá by zodpovedala tendencii súčasných dejín a pritom mala dostatočnú mystifikujúcu silu. Potreba imperialistickej buržoázie zriadiť beztriednu spoločnosť pri zachovaní triednych privilégií ju ťahá k jedinej významnej žijúcej vlastníčke takej koncepcie dejínami vyskúšanej — k cirkvi katolíckej“ (str. 21—23).

Podstatu nového projektu autor zhŕňa do troch uzlových bodov:

a) Kritika liberalizmu a katolícke riešenie problému autority a suverenity smerujúce k popreniu demokratických zásad v politickej sfére. Základný princíp demokracie — ľud je zdrojom i vykonávateľom moci — je nahradzovaný princípom štátnej suverenity ako autoritatívnej moci.

b) Zaradenie „robotníckej otázky“ do systému autority, čo predstavuje oblasť sociálnej náuky cirkvi v užšom zmysle. Ide v podstate o začlenenie proletariátu do tzv. „organickkej spoločnosti“, prostredníctvom korporácií analogických stredovekým.

c) Riešenie problému režimu čiže „kresťanskej demokracie“, to znamená presadzovanie týchto zásad v praktickej politike. Východiskovým činom bolo legalizovanie existujúcich politických a sociálnych hnutí a pokračovaním — podnecovanie praktickej aktivity „kresťanskej ľudovej akcie“, „kresťanskej demokracie“, ktorá by sa opierala o systém inštitúcií. Projekt vyzdvihoval, ako zdôrazňuje autor, praktickú stránku vecí, skutočnú aktivitu nás proti formálnosti buržoáznej demokracie.

Historické miesto nového projektu Gardavský vymedzuje takto: „Je rozhodným prekonaním krízového postavenia cirkvi z predchádzajúceho obdobia. Je zrejmé, že vedúce kruhy cirkevnej hierarchie sa rozhodli skončiť s úzkoprýsmym feudálnym konzervatívizmom v prospech perspektívy, ktorá sa pri prechode k monopolistickému štádiu začala rysovať. Z kritiky kapitalizmu, voľnej súťaže a liberalistického (či demokratického) „bahna“ vyplynulo pre vedenie cirkvi poznanie, že oboje je principiálne neutržateľné“

(str. 130). Projekt podľa autora je nielen „utilitárne dobové politikum“, ale „princiálny politický program, ktorý cirkev rímskokatolícka vyhlasuje v dobe, keď niečoho takého partikularizovaná imperialistická veľkoburžoázia ešte nie je schopná. Pojem politického katolicizmu . . . znamená teda od začiatku nášho storočia programové úsilie prekonať triedny boj cestou „kresťanskej demokracie“ čiže — vyjadrené Marxovým termínom „— demokracie neslobody“ (str. 168).

Skúmanie Nemecka pokladá autor za veľmi vhodné, pretože v jeho západnej časti sa relatívne úspešne uplatňuje katolícky projekt a toto uplatnenie je svojím spôsobom typom kresťanskej demokracie. Nemecko je obrazom rozdelenia sveta. „Nemecko v tomto pohľade nie je len geografickým pojmom. Je životným, hmatateľným, zmyslovo názorným a prakticky činným prípadom neuniverzality, partikulárnosti sveta. Vďaka historickým okolnostiam je tu tento stav (ktorý je, pravda, len celkom zdanlivo stavom) akútnejší než kdekoľvek inde. Nejde len o Nemecko. Ide o svet. Nemecko je svet a svet je Nemecko“ (str. 100). Marx pri svojich úvahách nad osudom Nemecka v práci *Ku kritike Heglovej filozofie práva* zdôraznil skutočnosť, že v Nemecku sa v istom zmysle začala zvlášť koncentrovane premietáť historická vývojová zákonitosť ľudstva. Marx píše: „Jediné prakticky možné oslobodenie Nemecka je oslobodenie z pozície tej teórie, ktorá človeka vyhlasuje za najvyššiu bytosť pre človeka. V Nemecku je emancipácia od stredoveku možná len ako emancipácia zároveň od čiastočného prekonania stredoveku. V Nemecku nemožno zlomiť nijaký druh poroby, ak sa nezlomí poroba každého druhu. Dôkladne Nemecko nemôže robiť revolúciu, ak ju nebude robiť od samých základov. Oslobodenie Nemca je oslobodením človeka. Hlavou tohto oslobodenia je filozofia, jeho srdcom je proletariát. Filozofia sa nemôže uskutočniť bez odstránenia proletariátu, proletariát nemôže seba odstrániť bez uskutočnenia filozofie.“ Gardavský aktualizuje Marxovu myšlienku, vyslovenú v polovici minulého storočia, na prítomnosť Nemecka. „Vznik dvoch nemeckých štátov na jednej historickej a národnej pôde, reprezentujúcich dve protikladné sociálno-ekonomické formácie, je teda v istom zmysle kryštalicou formou priebehu všeobecnej krízy kapitalizmu a jej jedine schodnej negácie“ (str. 45).

Palmiro Togliatti pri jednej príležitosti vyjadril predpoklad, že za 50 rokov svet bude ovládaný komunistickou a katolíckou ideológiou. Na pôde Nemecka sa už rad rokov spredmetňujú obe tieto ideológie, každá v inej jeho územnej časti; je to ako by odraz reality sveta v malom. Na východe sa neguje buržoázny spoločenský poriadok v jeho podstate a vytvára socialistické zriadenie. Na západe sa „neguje“ v rovine javu, nie však podstaty, ktorú režim kresťanskej demokracie mystifikuje. Proti socialistickej metóde prekonania buržoáznej spoločnosti v NDR je v NSR postavená sociálnopolitická koncepcia katolíckej cirkvi, zdanlivého iluzívneho prekonania „nedostatkov“ kapitalizmu.

Pravda, v dnešnom kapitalistickom svete zatiaľ nie je katolícka koncepcia jedinou, do ktorej buržoázia vkladá svoje nádeje, čo Gardavský neberie do úvahy vo svojej práci. Vo vedúcej imperialistickej krajine je rozvíjaný tzv. amerikanizmus, s jeho pokusmi o ďalekosiahlejší spoločenský program, či už to bol Rooseweltov „new deal“ v tridsiatych rokoch, alebo najnovšie Johnsonov plán „veľkej spoločnosti“, ktorý si robí nároky na všeobecné uplatnenie, teda i mimo hraníc USA. Istý vplyv má aj sociálnodemokratický projekt kryštalizujúci sa v niektorých severských štátoch.

Problematika sociálnopolitických koncepcií buržoázie, medzi ktorými má katolícky projekt popredné miesto vzhľadom na jeho veľkú mystifikačnú silu, neprávom sa zanedbávala. Rozvíjanie jej skúmania treba preto všemožne podporiť.

Jozef Lamoš